

JANR, STRUKTUR, FORMA

Hüseyn Cavidin yaradıcılığında heca vəznü və ədəbi-nəzəri fikirdə tədqiqi

Mələhət Əhmədova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: meli.ahmad@icloud.com

Annotasiya. Hüseyn Cavid şeirinin ədəbi-nəzəri və estetik səciyyəsi çoxölçülü və özünəməxsus olması ilə ölçülür. Ədibin lirikasının məzmun qatındakı dərinlik və irimiqyaslılıq formasına təsir etmiş, poetik normaların və qanunauyğunluqların müəllif fərdiyyəti istiqamətində yenidən dəyərləndirilməsinə səbəb olmuşdu. Hüseyn Cavid yaradıcılığında heca vəznindən istifadənin poetik və estetik funksiyaları vardır. Təqdim olunan məqalədə göstərilir ki, bu vəzn H.Cavid yaradıcılığını etnopoetik sistemə və kontekstə bağlayan güclü vasitələrdən biridir və heç də təsadüfi səciyyə deyildir, ədibin düşüncəsinin milli koloritini və rəngini bürüzə verən əsas məqamlardan biridir. Məqalədə Hüseyn Cavid yaradıcılığında heca vəznindən istifadənin prinsip və meyarları barədə görkəmli ədəbiyyatşünasların – M.C.Cəfərovun, İ.Həbibbəylinin, K.Əliyevin və başqalarının mülahi-zələri tədqiqatə cəlb olunmuşdur.

Açar sözlər: Hüseyn Cavid, lirika, heca vəznü, M.C.Cəfərov, İ.Həbibbəyli

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 16.11.2022; qəbul edilib – 29.11.2022

Poetic vocabulary: metaphorical elegance and original means of imagery

Malahat Ahmadova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: meli.ahmad@icloud.com

Abstract. The literary-theoretical and aesthetic character of Huseyn Javid's poem is measured by its multidimensionality. The depth and large scale in the content layer of the writer's lyrics affected the form and caused the re-evaluation of poetic norms and regularities in the direction of the author's individuality. In Huseyn Javid's poetry, the use of syllabic rythhme has poetic and aesthetic functions. The presented article shows that this weight is one of the powerful tools connecting H.Javid's creativity to the ethnopoetic system and context. In the article üe referred to the opinions of prominent literary critics – M.C.Jafarov, I.Habibbeyli, K.Aliyev and others about the principles and criteria of the use of syllabic rythhme in Huseyn Javid's works were involved in the research.

Keywords: Huseyn Javid, lyrics, syllable weight, M.C.Jafarov, I.Habibbeyli

Article history: received – 16.11.2022; accepted – 29.11.2022

Giriş / Introduction

Akademik İsa Həbibbəyliyə görə, Azərbaycan ədəbiyyatında romantik epoxanın ən qüdrətli yaradıcısı Hüseyn Caviddir, onsuz romantizmin bir cərəyan kimi formalaşması qeyri-mümkün olardı [5, s.380]. H.Cavidin ədəbi əzəməti və nəhəngliyi yaradıcılığının fəlsəfi-estetik dərinliyi və

poetik çoxcəhətliliyi ilə xarakterizə olunur. H.Cavid şəxsiyyəti və yaradıcılığı ilə əbədiyyət qazanmış, həmişə müasir və aktual ədəbi fenomendir, hadisədir. Kamran Əliyevin təbirincə desək, ötən əsrin 30-50-ci illəri istisna olmaqla, heç bir ədəbiyyatşünas və heç bir oxucu Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini Hüseyn Cavidə təsəvvür etməmiş və bundan sonra da, şübhəsiz, belə olacaqdır [4, s.7]. Həqiqətən, ədibin yaradıcılığında Şərq və Qərb kimi nəhəng kulturoloji sistemlərin vəhdəti, ənənə ilə müasirliyin dialoqu, sənət, fəlsəfə, insan psixologiyasının harmoniyası, bəşəri dəyərlərə hörmət, milli əqidə və təəssübkeşlik, insanın tarixi və mədəni mövqeyi kimi məsələlərin varlığı ona tamam fərqli, konseptual, qeyri-adi poetik məzmun və mahiyyət qazandırmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixində xüsusi və bənzərsiz yeri olan Hüseyn Cavidin çoxcəhətli yaradıcılığının bir istiqamətini də lirikası təşkil edir. Onun şeir yaradıcılığı çoxəsrlik Azərbaycan lirikasının inkişafında yeni mərhələ kimi dəyərləndirilir [5, s.350]. Akademik İsa Həbibbəylinin fikrincə, poetik forma axtarırları H.Cavidin janr sahəsində orijinal üslubunun kəşfi ilə nəticələnmişdir [5, s.353]. Cavid üslubunun orijinallığı müxtəlif vəznərdən istifadə, yeni poetik forma axtarırları, Şərq və Qərb mənşəli janrların sintezi, ənənəvi poetik narrativlərin müasir meyarlarla dialoqu, şeirdə klassik və milli ritmlərin ahəngi ilə yadda qalır. H.Cavid lirikasının özünəməxsus bədii sistem kimi ortaya çıxmasında heca vəzninin də xüsusi rolu olmuşdur.

Əsas hissə / *Main Part*

Hüseyn Cavid yaradıcılığında heca vəzninin poetik-funksional imkanları və tədqiqi məsələləri

“Hər bir ədəbi cərəyanın canında bir forma iddiası var” [1, s.391]. Romantizm cərəyanının da fəlsəfi-estetik bütövlüyü məhz bu iddianı gerçəkləşdirməklə öz varlığını təsdiq edir. Hüseyn Cavidin estetik dünyasının təqdimatında yeni forma axtarırları qanunauyğun hal idi. Fərqli üslubların sintezi, fərqli ənənələri bir müstəviyə gətirmək, romantizmin meyarları çərçivəsində tərtibat şairin lirikasının səciyyəvi xüsusiyyəti idi.

Cavid şeirinin spesifik əlamətlərindən biri də vəzn müxtəlifliyi ilə bağlıdır. O, yaradıcılığında həm ərüz, həm də heca vəznindən istifadə etmiş, hər iki vəznə ayrılıqda şeirlər yazmış, eyni zamanda bəzi mətnlərində iki vəzni bir yerdə istifadə etmişdir. Akademik İsa Həbibbəyli Cavid şeirində xalq-aşıq şeiri və klassik lirik üslubun dinc yanaşı yaşamışını belə izah edir: “Bədii yaradıcılığının başlanğıc mərhələsində iki üslubluluğun mövcudluğu təkcə Cavidin fəaliyyətində özünü göstərən fərdi hal deyildir. Romantik lirikanı təmsil edən digər şairlərin yaradıcılığında da xalq-aşıq şeirinin və klassik lirikanın əksər janrlarından, onların üzərində müəyyən yaradıcılıq əməliyyatları aparılsa da, istifadə olunmuşdur” [5, s.352].

Hüseyn Cavidin heca vəznindən istifadədə nümayiş etdirdiyi unikalıq, bu vəznə təkcə kiçikhəcmli deyil, irihəcmli əsərlər yazması ilə bağlıdır. “Cavidin ən böyük xidmətlərindən biri heca vəzninin uzun dövrlərdən bəri şifahi xalq ədəbiyyatında işlədilərən bir çox ölçülərini yazılı ədəbiyyata gətirməsi və onlara yaradıcılıqla yanaşaraq əsərlərində işlətməsidir” [11].

Hüseyn Cavid yaradıcılığının birinci dövrünə (1905-1909) aid olan lirik şeirləri göstərir ki, şair bu illərdə həm klassik qəzəl, məsnəvi, həm də şifahi xalq şeiri dili və üslubunda əsərlər yazmışdır. Şairin yaradıcılığında ikiüslubluluğu Kamran Əliyev Cavid romantizminin öz kökləri ilə milli klassik ənənəyə və klassik Şərq mütəfəkkir fikrinə daha çox bağlı olması ilə əlaqələndirir [4, s.43]. Hüseyn Cavidin “Keçmiş günlər” (1913) və “Bahar şəbnəmləri” (1917) adlı şeirlər kitabında toplanmış 26 əsərdən ancaq ikisi – “Çoban türküsü” və “İlk bahar” şeirləri heca vəznində idi. 1910-cu ildə ilk təcrübə olaraq, Cavid birpərdəli “Ana” dramını başdan-başa heca vəznində yazır. “Ana”dan sonra Cavid ikinci mənzum dramı “Şeyx Sənan”ı ərüz vəznində yazsa da, müəyyən məqamlarda, xüsusilə mahnı və şərq şəklinə heca vəznindən istifadə edir. Üçüncü mənzum dramı – “Uçurum”u təmiz heca vəznində yazır, “Ana”da təkcə onbirlikdən istifadə etdiyi halda, “Uçurum”da heca vəzninin onbirliklə yanaşı, yeddilik, səkkizlik, ondördlük şəkllərini də işlədir. “Uçurum”un ardınca, dördüncü mənzum dramı olan “İblis”i, əsasən, ərüz vəznində yazır, lakin burada

da mahnı və şərqlərdə heca vəznini tətbiq edir. Şairin beşinci mənzum dramı olan “Peyğəmbər”də həm əruz, həm də heca vəznini işlətməklə yeni poetik forma yaratmışdır.

Hüseyn Cavidin dram əsərlərində işlətdiyi lirik ünsürlərin rolunu aydınlaşdıran İsa Həbibbəyli yazır ki, şairin ülvi hisslər və parlaq düşüncələrlə yaşayan qəhrəmanları özlərinin adı mükəllimə, bədii təhkiyə ilə ifadə oluna bilməyən duyğu və düşüncələrini, dərin mənəvi iztirablarını lirik şeirlərlə söyləyirlər. Bu lirik şeirlər həm ideya-məzmun, həm də janr etibarilə rəngarəngdir, müxtəlifdir və üç qrupa ayrılır: xalq-aşıq şəkilləri, klassik lirikadan gələn janrlar, yeni poetik formalar [5, s.372].

H.Cavid “Azər” poemasının bəzi hissələrini əruz, mühüm bir hissəsini də heca vəznində yazmışdır. “Azər” poemasında iki vəznilik daha mürəkkəb səciyyə daşıyır, əruz-heca əvəzlənməsi burada daha dinamik səciyyə qazanır. “Azər” poeması heca vəzninin yeddilik, səkkizlik, onbirlik, onikilik, öndördlük, onbeşlik, onaltılıq kimi mürəkkəb şəkillərinin bir-birini izləməsi ilə müşayiət olunur:

Heca vəzni, on altı heca:

Azər səhər havasını nuş edərək səfa buldu,

Ətrafını seyr edərəkən tren gəldi, yolçu doldu,

O da atəş ocağına vida edib rəvan oldu,

Rast gəldi hər yol boyunca bin bir çeşit qiyafətə. [7, s.161]

“Azər” poeması haqqında Yaşar Qarayevin “lirik-epik, fəlsəfi” poema təsbiti vəzn müxtəlifliyinin poetik-estetik funksiyasını izah etməyə kömək edir. Alimin fikrincə, “Əsərin bir sıra hissələri lirik, bir sıra hissələri epik poema təsiri bağışlayırsa, bir sıra hissələrində mənzum dram ünsürlərini görməmək mümkün deyildir. Beləliklə, Cavid öz bədii-estetik və ideya amalını ifadə etmək üçün poetik janrın bütün formalarından istifadə edir” [7, s.21].

Ümumiyyətlə, iki vəzndən istifadə Cavid yaradıcılığına xas əlamət kimi sonralar da davam etmişdir, belə ki, o, “Knyaz” və “Xəyyam” dramlarını əruz vəznində, “Səyavuş” dramını isə heca vəznində yazmışdır.

Bilirik ki, Hüseyn Cavidin yaradıcılığında sərbəst müstəzadə rast gəlinir, onun “Qız məktəbində”, “Şərq qadını”, “Küçük bir levhə”, “Azər” poemasının “Azad əsirlər”, “Rəssamın qızı”, “Nil yavrusu”nun son parçaları, “Tısbəğanın zevqi” bölümünün ortası, eləcə də “Üsyan” bölməsini misal çəkmək olar. O da aydındır ki, sərbəst müstəzadənin xarakterik xüsusiyyəti nəzmlə nəsr arasında bir mövqə tutması ilə yanaşı, əruz və heca vəzninin qəliblərindən istifadə ilə bağlıdır. Cavid vəznlər üzərində eksperimentlər aparır, əruz və heca vəznlərinin öyrənilmiş, alışılmış janrlarını bir-birinə köçürməyi təcrübədən keçirirdi. Onun yaradıcılığında xalq bayatıları təkcə heca vəznində deyil, həm də əruz vəznində özünü göstərir. Akademik M.C.Cəfərovun “Azərbaycan əruz vəznində bayatıya yaxın şəkillər” kimi gördüyü bu məqamlar şairin yaradıcılığına fərqlilik və orijinallıq qatır. Eləcə də, H.Cavid “müasirləri arasında ilk dəfə heca vəznində qəzəllər yazmağa müvəffəq olmuşdur” [5, s.376].

Hüseyn Cavid yaradıcılığının poetik məziyyətlərini və sənətkarlıq xüsusiyyətlərini geniş tədqiq edən akademik M.C.Cəfərov yazır ki, “Hüseyn Cavidin şeiri vəzn cəhətindən də zəngin, rəngarəngdir. O, Azərbaycan əruzunun və heca vəzninin bütün şəkillərindən istifadə etmişdir. Onun lirik şeirlərində, poema və dramlarında əruzun daha çox xəfif, həzəc, rəməl, müctəz, müzare, müteqarib və qismən rəcəz bəhrinin; heca vəzninin isə yeddilik, səkkizlik, onbirlik, öndördlük, onbeşlik, onaltılıq kimi şəkilləri işlənmişdir [8, s.266]. O, Cavidin lirikasında özünəməxsus üslubun formalaşmasını 1910-cu ildən sonrakı yaradıcılıq fəaliyyətinə bağlayır, iki üslubluluq məsələsinin (klassik və xalq üslubu) funksional mövqeyinə özünəməxsus şəkildə diqqət yetirir. Xüsusi vurğulayır ki, Cavidin özünəməxsus olan tam orijinal şeir dili və üslub xüsusiyyətləri “Şeyx Sənan” faciəsi ilə başlayır. Akademikin fikrincə, H.Cavid yaradıcılığının birinci dövründə Rza Tofiq kimi belə hesab edirdi ki, bu iki üslub sadə və müzəyyən üslub adı ilə ayrı-ayrılıqda müstəqil yaşamaladı. Buna görə də o, ciddi siyasi, ictimai-fəlsəfi şeirlərini ərəb, fars tərkibləri və sözləri ilə ağırlaşdırıb

klassik üslubda, mahnı və şərqlərini isə şifahi xalq şeiri üslubunda yazırdı. “Şeyx Sənan”da bu iki üslubu təbii bir yol ilə birləşdirməyə doğru inkişafına diqqət çəkir, faciə janrında, əsasən, klassik şeir üslubu ruhunda yazılmış bu dram əsərinin janrın konkret tələblərinə müvafiq klassik, ədəbi dil, şeir dili və üslubu normaları ilə yanaşı, mükəllimlərdə canlı danışıq normalarına müraciət etməsini müsbət dəyərləndirir. Cavidin ilk mənzum dramını heca vəznində yazmasını təsadüfi hal daşmadığını irəli sürür, şairin mənzum dramın heca vəznində də yazılma potensialını görməsini üstün hal kimi görür, eyni zamanda H.Cavidin “tərbiyələndiyi” klassik estetik məktəbin kanonlarının nüfuz dairəsindən qaçınılmazlığa da diqqət çəkir [8, s.237-238]. Bildirir ki, bütün bunlar “Xarakter və hadisələrə uyğun olaraq, həm əruz, həm də heca dram üslubunu sadələşdirmək və təkmilləşdirmək yolunda dramaturqun ciddi axtarışları idi. Nəhayət, həmin ciddi axtarışların nəticəsi bu oldu ki, Cavid həm Azərbaycan əruzunu, həm də heca vəznində Azərbaycan dilində yüksək dram əsərlərinin yaradılmasının mümkün olduğunu sübut etdi. Əgər “Şeyx Sənan”, “İblis” və xüsusilə “Xəyyam” onun Azərbaycan əruzunda yazılmış ən mükəmməl əsərləri idisə, “Səyavuş” da heca vəznə sahəsindəki axtarışların parlaq bir nümunəsi idi.

Akademik M.C.Cəfərova görə, Hüseyn Cavidin heca vəzninə münasibəti özündən sonrakı Azərbaycan şeirində heca vəzninin inkişafı, təkmilləşməsində çox böyük rol oynamışdır. Belə ki, Cavidə qədər şeirdə hecanın on iki, on dörd, on beş, onaltılıq kimi şəkilləri çox az işlənmişdi. Şair bu şəkillərdə gözəl sənət əsərləri yaratmaqla onikilik, ondördlük, onbeşlik, onaltılıq kimi şeir şəkillərini də başqa şəkillər kimi, heca vəznində qanuniləşdirə bilmişdi. Heca vəzninin H.Cavid yaradıcılığında poetik və estetik funksiyasının təkə bundan ibarət olmadığını düşünən akademikə görə, “Cavid heca vəznində yalnız aşiqanə, lirik şeirlər, mahnı və şərqlər yaratmaqla kifayətlənməyib, bu vəznin müxtəlif şəkillərində mənzum dramlar, fəlsəfi və ictimai məzmun daşıyan lirik, epik əsərlər yaratdı” [8, s.276]. Bu da ənənəvi lirik formaların və üslubun müasir tendensiyalar və prizmalar çərçivəsində dəyər qazanması deməkdir. M.C.Cəfərovun yüksək rəğbətlə qarşıladığı ikinci nüans məhz bu idi. Maraqlı məqamlardan biri də alimin şairin lirikasında heca vəznini dinamik konsepsiya kimi izləməsi ilə bağlıdır. Daha doğrusu, akademik H.Cavidin ilk lirik təcrübəsindən son mənzum dramlarına qədər diqqətlə izləyir və belə bir elmi qənaətə gəlir ki, şair “Ana” və “Uçurum” dramlarına nisbətən “Səyavuş”da heca vəznindən daha məharətlə istifadə etmişdir. Əruzun rəməl, müctəs, xəfif kimi bəhrləri ilə bərabər, heca vəzninin səkkizlik, onbirlik şəklindən geniş istifadə edir...“Uçurum” vəzn cəhətindən “Ana”ya nisbətən daha qüvvətli və müvəffəqiyyətli idi. Görünür, ilk təcrübədən – “Ana”dan sonra şair belə bir düzgün nəticəyə gəlmişdir ki, mənzum dramda müxtəlif səciyyələri, əhval-ruhiyyələri vermək üçün tək bir onbirlik kifayət deyildir [8, s.268].

Təbii ki, M.C.Cəfərov tərəfindən Cavid yaradıcılığında heca vəznindən istifadə situasiyalarına elmi-nəzəri dəyər verilməsi sovet sosialist mühitinin tələblərinin kifayət qədər aktiv olduğu dönmə təsadüf edir. Buna rəğmə, alimin şairin poetik sənətkarlığı ilə bağlı mülahizələri öz aktuallığını müəyyən qədər bugün də qoruya bilir.

Məmməd Cəfər Cavid lirikasındakı çoxözlülük prosesi daha çox klassik şeir üslubu ilə şifahi xalq şeiri üslubu arasındakı münasibətdə axtarırdısa, Hüseyn Həşimli Şərq və Qərb ənənələrinin sintezində görürdü. Hüseyn Həşimliyə görə, Cavid yaradıcılığında Şərq-Qərb sintezinin səbəblərindən biri Azərbaycanın coğrafi mövqeyidir, bu yaxınlaşma, sintez həm tematika, həm problematika, eləcə də janr-üslub zəminində baş tutmuşdur [6, s.7].

Cavid yaradıcılığında çoxcəhətliliyin mühüm bir aspekti də romantizmin manifest ideyaları ilə bağlı idi. Düşüncənin islamlaşma, türkləşmə və müasirlik üçbucağında özünüifadəsi bu ideyaların daha dominant olduğu sistemlərin poetik formalarını istər-istəməz aktualaşdırırdı. Xüsusilə türkcülük düşüncəsinin estetik realizəsi bədii dildə, üslubda, forma və janr müstəvisində də baş tuturdu. Dildə türkcülük ideyası danışıq və yazı dilini birləşdirməyə, nitqdə sadələşdirmə, yaşayan, danışılan dilin canlılığını mühafizə etməyə əsaslanırdısa, estetik planda türkcülük xalqın sənətkarlıq qabiliyyətinin mədəni hal almasına can atmaqla mümkündür. Türkcülük estetikasının üstün olduğu ortamda əruzdan hecaya keçid məsələsi önəmli rol oynamışdır. Hüseyn Cavidin formalaşmasında böyük və ciddi rol oynamış Türkiyə ədəbi mühitində də 1910-23-cü illərdə türk şeiri

əruzdən hecaya meyillənmə ilə müşahidə olunur. Məhmət Akif Ərsoy, Yəhya Kamal, Əhməd Həşimin əruz vəznində yazmağa davam etməsi ilə yanaşı, bəzi şairlərin də Cavid kimi əruz və hecadan birlikdə istifadə etməsi ilə yadda qalır. Təsadüfi deyil ki, “Beş hececiler”, “On hececiler” kimi qruplar məhz bu dövərdə fəaliyyətə başlamışdır. Türkiyə ədəbiyyatında heca vəzninin “ilk kuşağı” hesab olunan bu dövərdən sonra, Cümhuriyyətin ilk illərində zəngin estetikaya sahib yeni nəsil formalaşmış, Məhməd Əmin, Rıza Tevfik, Yusuf Ziya, Celal Sahir və başqa şairlərlə təmsil olunmuşdur [3, s.10-11].

Görünür, Hüseyn Cavidin yaradıcılığında heca vəzninə marağın artması XX əsrin əvvəllərindəki ədəbi mühitlə də bağlı idi. Belə ki, əsrin əvvəllərində əruzdan hecaya keçmək də şeirdə yeni üslub axtarışından qaynaqlanırdı. Bu dövərdə də Azərbaycan şeiri ənənəvi şeirdən tamamilə qopmamış, janr baxımından klassik və milli ənənələrlə bağlılıq üzərində bərqərar olmuşdur.

Məlumdur ki, tarixin ən qədim çağlarından insan fikrini və sözünü unutmamaq üçün vəzn və qafiyə sistemləri yaradıblar. Latin, yunan, ərəb, fars şeirlərinin hər birinin özünəməxsus ölçüsü, ritmi olduğu bəllidir. Şeirin misraları arasında bir tərəzi qurmaqla, bir-birilə uyğunlaşan ritmik sözlər, yan-yana düzülərək şeirdə musiqinin yaranmasına səbəb olmuşdur [9, s.64-65]. Kainatın hər zərrəsində və bu zərrəciklərin əmələ gətirdiyi hər ölçülü sistemdə ardıcıl, silsiləli bir ritmik hərəkət var. Bu ritmik səltənətdə yaşayan insanın ritmdən xali olması qeyri-mümkündür. İnsan ürəyinin döyünməsi müəyyən bir ritmə tabedir, ürək döyüntüləri ardıcıl olaraq insanın digər hərəkətlərində də əks olunur və bu harmonik hərəkətlər insanın həyatını təşkil edir. Nəfəsalma, yerimə, udma və s. hərəkətlər həmişə bu ritmik dinamizmin təzahürü kimi çıxış edir. Təbiətin dövrü hərəkətlərinin də öz ritmi var, bu da “zaman” anlayışının əsasını təşkil edir. Bu ritmik həyat təkə insanın fizioloji həyatı ilə məhdudlaşmır, mədəni həyatına da transformasiya olunur. Bu əksin ən bariz şəkildə görüldüyü mədəniyyət məhsulu isə musiqi və şeirdir. Daxildən və xaricdən ritmik hərəkətlərlə əhatə olunmuş insan ritmik dinamizmi idarə və inkişaf etdirərək bir mədəniyyət elementi kimi əks etdirir. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında heca vəzninin öyrənilməsində xüsusi xidməti olmuş Əmin Abid yazır ki, “vəzn dilin məhsuludur, hər ictimai zümərənin, öz ilk şeirinə verdiyi ahəng, dilinin ümumi ahəngindən ayrılan “ənsar element”lər məcmusudur. Türklərin şeir musiqisini axtarmaq üçün nə Ərəbistanın qızğın çöllərinə, nə də İrənin tozlu ovalarına getmək lazım deyildir” [2, s.37-38]. Türk xalq ədəbiyyatının da min illər boyu melodiyaları ilə yaşamış şeirlərinin formasının müəyyən edilməsində əsas element ritmdir. Türk xalq ədəbiyyatının ilk aşkar edilə bilən mənzum mətnlərindən tutmuş ən son misra formalarına qədər bu ritm – harmoniya, vəzn, fasilə, qafiyə və s. mühüm rol oynayır.

Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, “Heca vəznli şeir yazılı ədəbiyyatımızdan çox-çox əvvəl şifahi xalq ədəbiyyatı daxilində, bircə, öz təkamülünü keçirmiş, inkişaf etmiş və kamala çatmışdır. Yazılı ədəbiyyatımız əruz vəznini qəbul etdiyi üçün heca vəznli şeir şifahi ədəbiyyatdan yazılı ədəbiyyata gələrkən, yəqin ki, hər zaman müqavimətə rast gəlmiş, yeni icad olunmuş vəzn kimi görünmüş və bəzən cılız təsir bağışlamışdır. Heca vəznli milli şeirimizin tarixini yazılı poeziyamızla müəyyənləşdirmək düz olmaz. Milli heca vəzninin yazılı ədəbiyyatda vətəndaşlıq hüququ qazanması qısa zaman daxilində başa çatmamışdır” [10, s.6-7]. Hüseyn Cavidin yaradıcılığında heca vəzninin varlığı və istifadəsinin ən əhəmiyyətli xüsusiyyəti məhz vəznin mövcud meyarlarının yazılı ədəbiyyatın estetik prinsipləri ilə uzlaşması, bədii hadisəyə çevrilməsi ilə bağlıdır.

Nəticə / Conclusion

Ümumiyyətlə, türk xalqının ruhundan, milli təfəkküründən, bədii zövqündən və dilinin əlvan, çoxçalarlı ifadə gözəlliyindən qidalanıb formalaşan heca vəzni H.Cavid yaradıcılığını güclü şəkildə etnopoetik sistemə və kontekstə bağlayan vasitələrdən biridir. Sadə, təsadüfi və bəsit forma seçimi olmayıb, şairin düşüncəsinin milli koloritini və rəngini bürüzə verən məqamlardan biri kimi funksional əhəmiyyətə malikdir. Hüseyn Cavid yaradıcılığında heca vəznindən istifadənin prinsip və meyarları barədə bir sıra tədqiqatlar aparılmış, maraqlı mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Ədəbiyyat / References

1. Abdulla, K. Seçilmiş əsərləri. 7 cildə, III cild. Bakı: Mütərcim, 2020.
2. Abid, Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2007.
3. Cumhuriyet dönemi türk şiiri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayınları, 2012.
4. Əliyev, K. Hüseyn Cavid. Əsərləri. 10 cildə, III cild. Bakı: Elm və təhsil, 2018.
5. Həbibbəyli, İ. Ədəbi şəxsiyyət və zaman. Əsərləri. 10 cildə, II cild. Bakı: Elm və təhsil, 2017.
6. Həşimli, H. Hüseyn Cavidin lirikası və Avropa poetik ənənələri. Bakı: Elm və təhsil, 2012.
7. Hüseyn Cavid. Əsərləri. 5 cildə, I cild. Bakı: Lider nəşriyyat, 2005.
8. Məmməd Cəfər. Cavidin sənəti haqqında qeydlər. Cavidə xatırlarkən (Hüseyn Cavid haqqında məqalə və xatirələr toplusu). Bakı: Zərdabi, 2012.
9. Pala, İskender. "Aruz Üzerine Düşünceler ve Teklifler", Akademik Divân Şiiri Araştırmaları. İstanbul, L&M Yayınları, 2003.
10. Pirsultanlı, S. Heca vəznli şeir və mənzum ata sözləri. Gəncə: Əsgəroğlu, 2001.
11. Şəmil, S. "Cavid şeirinin vəznü". <http://senet.az/cavid-seirinin-v%C9%99zni/> Tarix: 31.01.2023.

Поэтическая лексика: метафорическая изящность и оригинальные средства изображения

Малахат Ахмедова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: meli.ahmad@icloud.com

Резюме. Литературно-теоретический и эстетический характер поэмы Гусейна Джавида измеряется ее многомерностью. Глубина и масштабность содержательного пласта лирики писателя повлияли на форму и вызвали переоценку поэтических норм и закономерностей в сторону авторской индивидуальности. В творчестве Гусейна Джавида использование веса слога имеет поэтическую и эстетическую функции. Представленная статья показывает, что эта масса является одним из мощных инструментов, связывающих творчество Г. Джавида с этнопоэтической системой и контекстом. Оно вовсе не случайно, это один из основных моментов, раскрывающих национальный колорит и колорит мысли писателя. В статье были привлечены к исследованию мнения видных литературоведов – М.Ч. Джафарова, И. Габиббейлина, К. Алиева и др. о принципах и критериях использования слогового веса в произведениях Гусейна Джавида.

Ключевые слова: Гусейн Джавид, лирика, слоговый вес, М.Ч. Джафаров, И. Габиббейли